

ЛЕКЦІЯ 3. ЦІННІСНО-ВОЛЬОВИЙ РІВЕНЬ МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУВАННЯ

ПЛАН

1. Ціннісно-вольовий рівень у механізмі соціального проектування.
2. Потреби як рушії соціального проектування.
3. Соціально-проектні інтереси.
4. Взаємозв'язок суспільних потреб і державних інтересів як закономірність соціального проектування у системі публічного управління.
5. Соціально-проектна уява та ідеали.

 Головні поняття теми: механізм соціального проектування, потреба, інтерес, ідеал, мотивація, воля, уява

ЛІТЕРАТУРА

1. Арендт Г. Становище людини / пер. з англ. М. Зубрицька. Львів : Літопис, 1999. 255 с.
2. Європейська проектна культура в Україні: стан, проблеми, перспективи : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. 29-30 трав. 2020 р. / [за ред.: О. Гури, В. Меняйло] ; Запоріж. нац. ун-т [та ін.]. Запоріжжя : Гельветика, 2020. 215 с.
3. Основи формування європейської проектної культури : навч.-метод. посіб. / [В. І. Меняйло та ін.] ; Європ. проект EUROPROC («Європ. проект. Культура»). Запоріжжя : Просвіта, 2019. 343 с.
4. 100 ідей для Президента та Уряду України: проектні ініціативи у сфері публічного управління : зб. наук. пр. : у 2 т. / [редкол.: Н. І. Обушна, А. П. Рачинський, С. К. Хаджирадєва (голова)] ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : НАДУ, 2020 . Т. 1. 2020. 271 с.
5. Kennedy J. F. Remarks at the Convocation of the United Negro College Fund, Indianapolis, Indiana, April 12, 1959. URL : <http://www.jfklibrary.org/Research/Ready-Reference/JFK-Speeches/Remarks-at-the-Convocation-of-the-United-Negro-College-Fund-Indianapolis-Indiana-April-12-1959.aspx>

1.Ціннісно-вольовий рівень у механізмі соціального проектування

Механізм соціального проектування – це сукупність форм і методів впорядкування процесу ідеального конструювання бажаних, здійснених, цілісних і завершених нових моделей суспільних відносин.

Виділяють *три провідних рівня завдань*, в ході вирішення яких відбувається процес становлення і розвитку цілісного механізму соціально-проектної діяльності.

На вихідному, **ціннісно-вольовому**, формуються ті потреби, інтереси, цінності та цілі, якими керується соціальний суб'єкт у процесі проектування.

На другому рівні, **концептуальному**, розробляється сукупність теоретичних засобів обґрунтування, пояснення, розуміння та тлумачення певної ідеї, яка відображає закономірні зв'язки певного фрагмента соціальної дійсності та можливі напрямки його перетворення.

І, нарешті, третій рівень, **перцептуальний**, забезпечує предметно-технологічне сприйняття концептуального задуму як самим проектувальником, так і масовою аудиторією, інтегруючи дію сукупності знаково-нормативних засобів опредметнення та технологізації результатів і процесу проектного мислення (мова, писемність, нормотворча техніка тощо).

Зазначені рівні взаємопов'язані. Так, призначення ціннісно-вольового рівня генерування мотивації, волі та уяви для творчого пошуку, без яких неможлива розробка нових і глибоких ідей і концепцій соціальних проектів. У свою чергу, теоретична глибина ідей і концепцій визначає глибину усвідомлення потреб аудиторії проекту, а відтак масштаб соціально-проектних інтересів і цілей. При цьому найкращі цілі, ідеї, концепції лишаються

нездійсненними без належної мовної та нормативної форми вираження, завдяки якій соціальні проекти усвідомлюються і втілюються учасниками відповідних суспільних перетворень.

2. Потреби як рушії соціального проектування

Звідки береться духовна енергія, яка змушує людей конструювати нові соціальні моделі, не зупинятися на досягнутому, а завжди прагнути продовжити творення нових форм суспільних відносин? Напевно, вона народжується у процесі усвідомлення її певних **соціальних потреб** – об'єктивних вимог щодо створення або відновлення тих суспільних зв'язків, участь у яких відкриває перед суб'єктом можливості самореалізації.

Зазначені суспільні зв'язки можуть мати як необхідний, так і випадковий характер, визначаючи, в такий спосіб, градацію соціальних потреб на **корінні і випадкові**. Задоволення перших виявляється неодмінною умовою функціонування та розвитку суспільства. Другі виступають в якості одних із форм реалізації варіативності природно-історичного розвитку, а нерідко можуть і виконувати деструктивну функцію, зумовлюючи нездорові бажання та потяги, що суперечать базовим вимогам збереження та відтворення цілісності соціального буття.

Сутність найбільш корінних, **базових потреб соціальних суб'єктів**, очевидно, виражається в **необхідності відновлення єдності між природою, людиною та суспільством**. У цій тріаді перший закономірний сутнісний зв'язок може характеризуватися за допомогою поняття «**продуктивні сили**» як позначення сукупності знарядь задоволення матеріальних потреб. Своєю чергою, другий – за допомогою поняття «**суспільні відносини**», яке вказує на певні форми здійснення взаємозв'язку між особистістю та суспільством.

У змісті соціальних потреб, як основи соціально-проектної діяльності превалює, насамперед, відчуття браку певних суспільних відносин або неадекватності існуючих (зокрема, погана організація, обмеженість доступу певних категорій населення та ін.). Проте, це не означає, що питання продуктивних сил не хвилюють розробників соціальних проектів. Насправді вони потрапляють в поле зору соціальних проектантів, але в опосередкованому вигляді, модифікуючись в усвідомлення неадекватності тих або інших суспільних відносин корінній необхідності збереження та розвитку динамічної матеріально-енергетичної рівноваги між людиною та природою. Водночас, неправомірно спрощувати соціальні потреби до вираження вимог розвитку матеріального виробництва. Їхній зміст багатший, включає в себе необхідні і випадкові тенденції функціонування та розвитку також і макросоціальної сфери в цілому (як цілісності, що поєднує в собі економічні, соціальні, політичні та духовні виміри).

Соціальні потреби актуалізуються під час переломної, кризової ситуації, за конкретних умов якої відбувається дестабілізація соціальної життєдіяльності певних людей, груп населення, втрата ними впевненості в тому, що природний, стихійний хід речей здатний забезпечити їхнє виживання та розвиток. Цей процес надзвичайно болюче переживається, супроводжуючись ціннісною аномією, духовною фрустрацією, тимчасовою втратою смисложиттєвих орієнтирів. Разом із тим, кризовий перелом у соціальному бутті та суспільній свідомості не завжди має суто деструктивні, негативні наслідки. Напевно, не випадково у китайській мові слово «криза» складається з двох ієрогліфів – 危 (wei) и 机 (ji), де перший позначає небезпеку, а другий – важливий момент, можливість (на цю обставину звернув увагу у своїй промові в 1959 році Джон Кеннеді [5]).

3. Соціально-проектні інтереси

Кризова ситуація сприяє формуванню соціально-проектних інтересів як особливому проектному усвідомленню певної соціальної потреби та можливих шляхів її задоволення.

Народження та розвиток соціально-проектних інтересів можна уявити як поетапний процес.

Перший етап пов'язаний із буденним і психологічним рівнями свідомості і має прояв

у вигляді емоційно-чуттєвого усвідомлення локалізованого в межах певного часу і простору конкретного нестатку (бажання, почуття, потяги тощо) та напівусвідомленого, стихійного розгортання на цьому тлі людських передчуття та інтуїції, уяви та пам'яті, мрій і фантазій.

На другому – напруга між дійсним і бажаним знімається через формування ідеального бажаного образу можливого виходу із ситуації нестатку, тобто мети конструктивно-духовних пошуків, та становлення форм вольового, свідомого регулювання відповідних духовних зусиль соціального суб'єкта – ціннісних уявлень і орієнтацій.

На третьому етапі внутрішня цілеспрямована вольова активність інтересу підіймається до концептуально-теоретичного рівня, де він поступово перетворюється спочатку в ідею, далі – в концепцію і, нарешті – в теорію, а ситуація нестатку, у зв'язку з цим, починає усвідомлюватися як проектно-теоретична проблема – евристичне завдання, вирішення якого має ризиковий, невизначений характер.

І, нарешті, соціально-проектний інтерес переходить на етап ідеологізації та технологізації, де теоретичні ідеї та принципи опредметнюються (наприклад, у задокументованих проєктах перетворень, конкретних рішеннях і нормативних актах), засвоюються іншими членами суспільства і, врешті-решт, практично реалізуються.

4. Взаємозв'язок суспільних потреб і державних інтересів як закономірність соціального проєктування у системі публічного управління

Взаємозв'язок суспільних потреб і державних інтересів є інтегруючою закономірністю становлення та розвитку соціального проєктування.

До об'єктивних умов функціонування цього взаємозв'язку відносять матеріально-економічний розвиток суспільства та пов'язаний з цим його поділ на окремі соціальні групи з відмінними, нерідко протилежними інтересами, розстановка сил між якими безпосередньо визначає конфігурацію проблемної ситуації з відновлення соціальної цілісності суспільного організму.

До суб'єктивних – ідеологічні та нормативні форми (морально-ціннісні, організаційно-правові), від концептуальної глибини яких залежить якість проектного конструювання суспільних відносин.

У стародавніх цивілізаціях специфіка дії взаємозв'язку суспільних потреб і державних інтересів полягала, насамперед, у закритому, консервативному режимі його функціонування, коли відносна простота та малорухомість потреб суспільного організму відтворювалася в консервативності державних інтересів і навпаки. Вкрай повільні темпи економічного розвитку, нерозвиненість соціально-групової диференціації, збіг політичної та соціальної структур суспільства, домінування в його свідомості міфологічних концепцій та звичаєвих норм – усе це зумовлювало переважання авторитарно-звичаєвих механізмів покладання цілей соціально-орієнтованих форм суспільної діяльності, синкретичній вписаності процесу творення зазначених цілей у масову практику.

З прискоренням суспільно-історичних процесів і зростанням інтелектуального та управлінського потенціалу соціальних суб'єктів духовно-конструктивна діяльність поступово звільняється з-під диктату стихійної практики. Разом із тим і за цих умов стародавнє соціальне протопроєктування все-таки ще не виходило за межі авторитарно-звичаєвих механізмів: йшлося про конструктивний синтез авторитарно-державної новаторської ініціативи та звичаєвих норм. Причому намагання цілковито відійти від звичаєвих засад соціального буття часто-густо оберталось на авторитарно-конструктивістський волонтаризм із непередбачуваними наслідками.

У період Відродження та Нового часу взаємозв'язок суспільних потреб і державних інтересів переходить у громадянсько-буржуазний режим дії, за якого він ставав дедалі більш динамічним. Промислова революція, відокремлення політичної структури від соціальної, виникнення громадянського суспільства, становлення націй, автономізація особистості, секуляризація політичної свідомості, диверсифікація державотворчих ідеологічних проєктів – все це зумовлювало те, що конструктивний досвід масових

стихійних дій просто не встигав закріпитися у відповідних звичаєвих моделях відновлення єдності потреб суспільства та держави. У той же час у просторово-часову перспективу авторитарного цілепокладання все важче вміщувалися потреби громадянської самоорганізації населення. Відповіддю на цей виклик історії стало творення конституційно-ліберальної моделі соціального проектування.

У такий спосіб змінювався характер відновлення єдності суспільних потреб і державних інтересів: стихійність звичаєвих норм почала поступатися місцем проектності конституцій і законів. Зосереджуючись на визначенні зовнішньої, негативної свободи учасників суспільних відносин, вони забезпечили творення належного соціального простору для сплеску підприємницької активності, успішного проектування економічного розвитку. Поряд із цим відбувалося становлення конституційно-демократичної моделі соціального проектування.

5. Соціально-проектна уява та ідеали

Соціально-проектний інтерес зумовлює формування пошукової мотивації, яка у свою чергу, «запускає» уяву як здатність людини подумки відтворювати неіснуюче.

Умовою формування проектною уяви є відповідна налаштованість людини. Якщо психологічна дистанція між нею та предметом її потреби дуже велика, то творча уява може розгортатися спонтанно у площині мрій, фантазій, підсвідомих бажань. Результати цих стихійних внутрішніх процесів утворюють хиткий духовний ґрунт, з якого не завжди виростають конкретні, здійсненні задуми. Частіше вони так і залишаються у вигляді невловимих і тонких образів, що минають у нескінченності психічного життя людини. Але іноді цей внутрішній і, на перший погляд, випадковий ірраціональний рух завершується появою дивних творінь духу. «Людина вигадує бажання. Вона здатна на це і відкриває для цього масу матеріалу у собі самій, хоч і не завжди найкращого, міцного. Таке збентеження та бродіння понад сформованої свідомості являє собою перший корелят фантазії, який міститься спочатку лише в ній самій. Існують, все-таки, і найбільш дурні мрії – як піна; сні наяву містять, проте, і таку піну, з якої іноді може народитися Венера», – відзначає Е. Блох [4, с. 49].

Якщо створення певного об'єкта, з яким пов'язується задоволення якоїсь потреби, сприймається як якась відносно доступна, принципово можлива мета, то тоді виникають сприятливі умови для вмикання вольових механізмів свідомого покладення майбутнього та розгортання саме проектною уяви. Проектна уява тоді може ставати об'єктом управління, наприклад, за допомогою використання:

- **на рівні особистості** – технік візуалізації, тобто навмисного вигадування тих або інших образів;
- **на рівні групи** – спеціальних процедур колективного обговорення тієї або іншої проблеми (зокрема, метод «мозкової атаки»);
- **на рівні суспільства** – управління громадською думкою (реклама, пропаганда, конкурси та ін.).

Управлінський вплив на продуктивну уяву, звісно, не виключає її стихійного розгортання, зокрема, через задіяння інтуїції як безпосереднього чуттєвого осягнення істинного знання. Навіть більше, цей вплив має певні межі, порушуючи які, він руйнує вільний політ творчої думки, підпорядковуючи її наперед заданому шаблону та догмі. Тобто зайва заорганізованість може гальмувати процес розвитку соціально-проектною уяви і на локально-індивідуальному, і на суспільно-національному рівнях.

Управління уявою соціального суб'єкта неможливе поза усвідомлення значення її можливих засобів і наслідків. Іншими словами, воно потребує **цінностей** – специфічної форми ідеального відображення значення об'єктивного світу, що здійснюється відповідно до потреб, інтересів, мети людини. Зв'язок цінностей із потребами, інтересами та цілями конкретизується в змісті поняття «**оцінка**», під якою розуміють певний спосіб встановлення значимості чогось для суб'єкта, який діє та пізнає.

На глибинному рівні підхід до оцінювання залежить від *ідеалу* – центрального елементу системи цінностей, в якому фіксується певна модель соціальної досконалості, певний орієнтир прагнень людини. За своєю сутністю, ідеал виявляється відображенням найвищого позитивного значення певних об'єктивних тенденцій буття, підтримання яких і дає людині можливість знімати загальну недосконалість суспільної реальності. У цій якості ідеал утворює найвищу норму, зразок, який здійснює потужний регулюючий вплив на цілепокладаючу діяльність людини, на характер обрання нею конкретних форм задоволення тієї або іншої потреби та розгортання відповідного інтересу.

Тривалий час встановлення соціального ідеалу переважно було пов'язано з ідеалізацією певних аспектів суспільно-історичного досвіду. Зокрема, одним із найбільш давніх і розповсюджених ідеалів було уявлення про минулий «золотий вік» як час найвищої соціальної гармонії. Ретроспективний спосіб формування ідеалу мав свої переваги, спрямовуючи проектну активність суб'єкта на відтворення апробованих зразків життєдіяльності та амортизуючи необдуманість новаторських соціально-проектних ініціатив. Проте у крайньому вигляді подібна консервативна настанова визначала відчуження інтересів і цінностей від реальності, яка постійно змінюється.

Із затвердженням цінностей активно-діяльного відношення людини до світу і себе самої пошук соціального ідеалу переорієнтовується на майбутнє, на відкриття ще не існуючих нових форм соціальної досконалості. Сприяючи зростанню налаштованості на критичне осмислення певного суспільства, соціальні ідеали, спрямовані в майбутнє, привчали людину до цілеспрямованого пошуку шляхів управління власним майбутнім. Але і тут у своїх крайніх проявах, пов'язаних із порушенням історичної наступності, поставала загроза відчуження ідеалів від реальності, а відтак появи соціальних утопій. Для уникнення цієї загрози має відбуватися перехід на наступний концептуальний рівень механізму соціального проектування.